

*Закутня А. Ю.,
аспірант кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

НАЗВИ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕКЛАМИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Анотація. Статтю присвячено вивченню функціонування назв продуктів харчування як особливого сегменту лексичного фонду мови й важливого елемента матеріальної та духовної культури. Джерельною базою дослідження послужили тексти української друкованої реклами кін. ХІХ – першої пол. ХХ ст. Лінгвістичний аналіз понад 50 слів та словосполук на позначення назв продуктів харчування, страв і напоїв здійснено за різножанровими джерелами української лексикографії ХХ ст. із перспективою подальшої фіксації у словниках спеціального типу.

Ключові слова: назви продуктів харчування в українській мові, рекламні тексти українською мовою, історія української літературної мови в період кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., українська лексикографія.

Постановка проблеми. В українській мовній картині світу сформувався великий шар лексики на позначення продуктів харчування, що належить до активного, найбільш рухомого словникового запасу і пов'язаний із історією українського народу [8, с. 70; 13, с. 57]. Окрім того, на українських землях продукти харчування завжди були головним предметом внутрішньої та зовнішньої торгівлі, і ця обставина була важливим чинником розвитку й динаміки відповідної тематичної групи слів у лексичній системі української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематична група назв їжі, продуктів харчування – це особливий сегмент лексичного фонду мови. Слова цієї групи досі залишаються одним із джерел розкриття культурної семантики, зафіксованої у внутрішній формі, словотвірній структурі номенів на позначення страв, напоїв тощо. Самі процеси, пов'язані з приготуванням і споживанням страв (складники рецептів, час і спосіб приготування, форма, функції тощо), – це важливі елементи не лише матеріальної, а й духовної культурної спадщини. В українській культурі, як і в будь-якій іншій, їжа є «визначальним для етнічної ідентифікації явищем і феноменом, найбільш стійким у часовому вимірі» [2, с. 75].

Тісний зв'язок назв продуктів харчування з традиційною народною культурою зумовив багатоаспектність проблематики їх вивчення – в етнології, діалектології, лексикології, історії культурних епох тощо. Засадничими працями української лінгвістики та лінгвокультурології стали свого часу дослідження Л. Артюх [1], З. Ганудель [4]. У працях новітнього періоду (від початку 2000-х рр.) спостерігаємо активне зацікавлення до лінгвогеографії та обрядового контексту функціонування слів на позначення страв, продуктів харчування. Завдяки працям Є. Турчин [12], Е. Гоци [5], Н. Загнітко [6], Л. Борис [3], В. Різнюк [9], Н. Боренько [2], С. Яценка [15] та інших дослідників лексика цієї групи вивчена у межах Полтавщини, Полісся, Карпатського ареалу, Буковини, Наддністрянщини, Надсяння, Донеччини. Опубліковані також праці узагальнювального змісту (див., напр., статтю О. Плюти про системи і моделі харчування українців [7]).

Лексикографічна інформація про назви продуктів харчування аналізується у працях Л. Струганець [13], А. Порожнюк [8]. Джерельною базою дослідження послужили загальномовні словники ХХ ст. [13], «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка та «Словник української мови» в 11 томах [8]. Предметом аналізу стали семантичні трансформації окремих назв [13; 8], зміни у структурі тематичної групи (оновлення лексики внаслідок мовних контактів, архаїзація та зникнення окремих лексем, час лексикографічної фіксації) [13]; кількісне наповнення та динаміка в межах тематичної групи [8]. Та попри значну кількість розглянутого матеріалу, можна констатувати, що чимало слів на позначення продуктів харчування свого часу не потрапили в реєстри загальномовних словників.

Актуальність нашого дослідження вбачаємо у виявленні історико-культурного та територіального контекстів функціонування назв продуктів харчування в українській друкованій рекламі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., що сприятиме більш повному задокументуванню назв цієї тематичної групи в українській лексикографії.

Метою статті є опис продуктів харчування як однієї з груп товарів, рекламованих в українських періодичних виданнях кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., аналіз лексичного значення слів, що називали ці товари, за різножанровими джерелами української лексикографії (див. відповідний список у кінці статті).

Виклад основного матеріалу. Назви продуктів харчування вживалися не тільки в народнорозмовному, діалектному мовленні, а й були елементами західноукраїнського міського койне – про що свідчать спеціальні лексикографічні праці: «Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина перша: матеріали до словника» Л. Ткач [10], «Лексикон львівський: поважно і на жарт», укладений Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремською, Г. Дидик-Меуш [14]. Цінність цих словників полягає в тому, що в них уперше в українському мовознавстві використано західноукраїнські джерела, у т. ч. і рекламні тексти кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., для опису особливостей галицько-буковинського койне цього періоду.

Саме в рекламних текстах, на нашу думку, відображений щоденний побут міського середовища згаданого періоду, мовна і культурна компетенція пересічних споживачів, актуальний лексикон тогочасних міських мешканців. У складі лексики на позначення продуктів харчування чимало запозичених слів, адже характерною ознакою мовного середовища міст і тістечок України в цей період були активні міжмовні контакти (українсько-польські, українсько-німецькі, українсько-румунські та ін.).

Рекламні оголошення, за якими виявляємо назви продуктів харчування, опубліковані в газетах «Буковина», «Добрі Ради», «Хлібороб», «Час», у календарях «Буковинський православний календар», «Товариш», «Дніпро», «Криниця», «Сільський господар», «Червона калина»; у численних періодичних виданнях української діаспори (енциклопедичні відомості про них див. у [11]).

Розгляд слів названої тематичної групи подаємо на матеріалі іменників. До кожного слова наводимо ілюстративні контексти (зберігаючи правопис цитованого джерела), коментарі щодо значення, вживання, походження, фіксації у словниках різного типу (в окремих випадках для пояснення слів залуцаємо «Словник чужомовних слів» (Харків, 1932), інформацію з польської лексикографії, з електронних корпусів польської та німецької мов). Список аналізованих лексичних одиниць та позначки, пов'язані з їх фіксацією в лексикографічних працях ХХ ст., подані в *Таблиці-додатку*.

У досліджуваних рекламних текстах одним із частовживаних є давній латинізм *віктуали*, що служив загальною назвою продуктів харчування. На початку ХХ ст. і в польській, і в українській мовах уживалися такі слова цього гнізда: ВІКТ, ВІКТУАЛИ, *мн.*, ВІКТУАЛЬНІ ТОВАРИ (порівн. п. *wiktuaty* «харчові запаси»): *Въ честный русский домъ принимася съ новымъ шкѣльнымъ рокомъ двѣчата на мешканье и въкътъ* (Б., 1886). *Товари корінні і віктуальні, що лише потрібно для кухні і дому. Розалиси і пр[оче]. Чай порошоків, висівки з найлучших чаїв* (Б., 1904). *Від 1812 року реномована Торговля товарів корінних, вин і делікатесів СТЕФАН ГАЙНА <...> щоденно свіже масло, всякі віктуали і консумційні артикули, крути, мука* (Товариш, 1908). У Сл. Кузелі подано *вікт* у значенні «лат. харч, жите» та *віктуали* – «припаси поживи, харчі» (Сл. Кузелі, с. 69). МСБ фіксує *вікт* як «харчі, харчування» (МСБ, с. 69), *віктуали* у значенні «харчові запаси, продукти» (МСБ, с. 70), а також прикметник *віктуальний* – «харчовий» (МСБ, с. 70). У ЛЛ слово *вікт* подано в значенні «харчування» (ЛЛ, с. 128). Варто підкреслити, що «Словник чужомовних слів» подає обидва слова з указівкою щодо території їх уживання: *вікт*, *лат.* – харчі, харчування (у Галич[ині]) (СЧС, 88); *віктуали*, *лат.* – харчі, припаси живности (у Галич[ині]) (СЧС, 89).

У рекламних текстах вживалися й інші територіально марковані слова та форми слів, напр.:

БРИНДЗЯ (рум. *brânză* «сир»): *Theo Talpash's. Hotel and Restaurant, Café <...> Що за бриндзя й пиво там!.. Обходить ся файно, Обслугує як братам, Таньо надзвичайно!* (АР, 1909). У Сл. Кузелі подано значення слова *бриндзя* «рум. сир з овечого молока» (Сл. Кузелі, с. 49). У СУМ значення слів *бринза* (марковане як *діал.*) та *бриндза тлумачить-ся так само: «сир з овечого молока»* (СУМ, I, с. 236).

РИЖ (порівн. п. *ryż* «рис»): *Поручає ся на свята цукор, каву, чеколяду і чай. Риже, різні макарони, гриби, муку, смалець <...> Товари свіжі – услуга скоро і точна* (Б., 1906). ЕСУМ фіксує форму *риже* як застарілу: *рис* «(бот.) *Oryza sativa* L., *риже* (заст.)»; така чи подібна форма з приголосним [ж] уживається в більшості слов'янських мов: п. *ryż*, ч. *ryže*, сл. *ryža*, схв. *рижа*, *ріж*, сл. *riž*; в українську мову слово запозичене через польське посередництво з німецької мови – свн. *rīs*, нвн. *Reis*; у російській мові слово має фонетичну форму *рис* (ЕСУМ, 5, с. 80). Форма *риже* зафіксована і в МСБ, і в ЛЛ (МСБ, с. 313; ЛЛ, с. 493), у СУМ подана з маркером *діал.* (VIII, с. 532).

3. 1. НАЗВИ ПРЯНОЦІВ, ЕКЗОТИЧНИХ ПЛОДІВ ТА ІНШИХ ПРОДУКТІВ, що здавна були предметом торгівлі через порти Середземномор'я та Причорномор'я і використовувалися для приготування страв у кухні панівних та заможних верств. У кінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. соціальних обмежень щодо можливості вживати такі продукти практично вже не було. Тому їх назви можемо кваліфікувати як складники міського койне: *Поручаємо Новозаложену руску торговлю Ігнатія Власюка в Чернівцях, улица Паньска ч. 35. У Власюка*

дістанете всі товари, які потребує Ваш дім: житну, пшеничну і кукурудзяну муку, риже, крупи, хліб, булки і дріждж <...> Перець, гвоздики, цинамон, имбір, шафран і бобки. Оселедці, москалі, оливу і оцет... (Б., 1897); Поручає ся на свята цукор, каву, чеколяду і чай. Риже, різні макарони, гриби, муку, смалець, фіті, повила, муштарду, різнородні сири і бриндзю. Бобкове листя, шафран, гвоздики, родзинки, мигдали. Товари свіжі – услуга скоро і точна (Б., 1906).

БОБКИ, *мн.* / БОБКОВЕ ЛИСТЯ (порівн. п. *bobek* «лавр», *bobkowy liść* «лаврове листя»). В ЕСУМ подані форми іменника *бобок*, *бобки* «(бот.) лаврова ягода» та прикметник *бобковий* «лавровий» (ЕСУМ, 1, с. 217). Крім прикметника *бобковий* «лавровий», у МСБ зафіксовано словосполучення *бобкове листя* «лаврове листя» (МСБ, с. 34). Таке саме словосполучення, що може містити й варіантні форми прикметника, подане в ЛЛ: *бібкове листя (бобкове листя)* «лаврове листя» (ЛЛ, с. 79).

ИМБІР (порівн. п. *imbier*, нім. *Ingwer* «імбир»). У Сл. Кузелі подані варіанти цього слова – *імбір*, *інбір* – «лат., нім. корінь, якого уживає ся до приправи страв» (Сл. Кузелі, с. 129). За ЕСУМ, запозичене з німецької мови (нвн. *Imber, Ingwer*) слово *імбир* – це «тропічна рослина з кореневищем, багатим на ефірні олії» (ЕСУМ, 2, с. 297). Таке саме значення, але ширше зафіксоване в СУМ: *імбир* «тропічна трав'яниста рослина, м'ясисте кореневище якої багате ефірними оліями; пряноці, вигот. з цього кореневища» (СУМ, IV, с. 18).

КАВ'ЯР (порівн. п. *kawior, der Kaviar* «ікра»): *Від 1812 року реномована Торговля товарів корінних, вин і делікатесів СТЕФАН ГАЙНА <...> полудневі овочі, каравановий чай, чеколяду, какао, десервові бонбони, французські овочі, ярину, сири, консерви, комтоти, астраханський кав'яр... (Товариш, 1908). В ЕСУМ висловлене припущення, що це слово *кав'яр* у значенні «ікра (осетрових риб)» могло бути запозичене через польське посередництво із західноєвропейських мов, проте його походження виводять від тур. *havuar* «ікра» (ЕСУМ, 2, с. 336), «*тат.* солена ікра осетрини» (Сл. Кузелі, с. 140), що може свідчити про безпосереднє запозичення слова-тюркізма в українську мову. СУМ фіксує слово *кав'яр* із маркером *заст.* «ікра» (СУМ, IV, с. 67; ілюстративний контекст – із творів Т. Шевченка, в якому сказано, що *кав'яр* привозили з Дону). Слово зафіксоване і в МСБ: *кав'яр* «ікра – харчовий продукт» (МСБ, с. 167), і в ЛЛ: *кавійор (кав'яр)* «ікра осетрини» (ЛЛ, с. 265).*

МИГДАЛИ, *мн.* (порівн. п. *migdal*, від лат. *amigdalum* «мигдаль»). Запозичене з латинської через посередництво польської слово *мигдаль* має значення «1. Південне невисоке дерево або кущ родини розоцвітих з ніжно-рожевими квітками та овальними плодами – горіхами. 2. Плід цієї рослини з істивним солодким або гірким ядром» (ЕСУМ, 3, с. 457; СУМ, IV, с. 700). Форми *мигдалок*, *перев. мн. мігдалки* зафіксовані в ЛЛ (ЛЛ, с. 360).

МОСКАЛІ, *мн.* (п. *moskal* «рід дрібного оселедця»). Запозичене з польської мови слово *москаль* в ЕСУМ подане в значенні «чорноморсько-азовський анчоус, хамса, *Engraulis encrasicolus* L.» (ЕСУМ, 3, с. 519). У ЛЛ зафіксований демінутив *москалик* «оселедець, маринований в оцті» (ЛЛ, с. 368).

МУШТАРДА (порівн. п. *musztarda* «гірчиця»): *Одинока українська фабрика муштарду «МКА» поручає свою знамениту муштарду французьку і кремську* (ЧК, 1938). У Сл. Кузелі подане *муштарда* «іт. приправа з оливи і гірчиці» (Сл. Кузелі, с. 209). Значення слова *муштарда*, запозиченого з італійської мови (іт. *mostarda*) через посередництво польської, однаково пояснене і в СУМ, і в ЕСУМ: «особливим способом приготування гірчиця» (СУМ, IV, с. 835; ЕСУМ, 3, с. 545). СУМ мар-

кує це слово як *західне*. Слово *муштарда* зафіксоване в МСБ та ЛЛ у значенні «гірчиця» (МСБ, с. 210; ЛЛ, с. 373).

ОЛИВА (від лат. *oliva* «олія»); для запозиченого з латинської *олива* «(бот.) маслина; нижчий гатунок олії; мастило» (ЕСУМ, 4, с. 181) СУМ подає значення «1. вічнозелена субтропічна рослина родини маслинових із їстівними плодами, з яких одержують харчову і технічну олію; маслина» (V, с. 688), хоч у південно-західних діалектах це слово вживається і на позначення соняшникової олії. У «Словнику буковинських говірок» подано *олива*: «2. Рафінована олія. 3. Технічне мастило, машинне масло» (Сл. БГ, с. 365). ЛЛ фіксує *олива* в значенні «олія» (ЛЛ, с. 402).

ФІГІ, *мн.*, сучасн. *фіги* (порівн. п. *figa*, нім. *Feige* «фіга»). У Сл. Кузелі зафіксовано значення слова *фіга* «лат. овоч смокви» (Сл. Кузелі, с. 310). За ЕСУМ *фіга* «(бот.) інжир, *Ficus carica* L.» запозичене з німецької мови (свн. *vige*), можливо, через польську (ЕСУМ, 6, с. 94). У СУМ *фіга* – «1. Те саме, що *фігове дерево*. 2. Плід цього дерева; інжир» (X, с. 583).

3. 2. СОЛОДОЩІ, ЛАСОЩІ, КОНДИТЕРСЬКІ ВИРОБИ.

У рекламних текстах досліджуваного періоду фіксуємо назви солодощів та ласощів: *Б-ти Міхотек і С-ка. Фабрика виробів цукорняних*. Львів, вул. Засьцянек 10. Поручає кооперативам: *гербатники*, *кекси*, *медівники на чистім меді*, *тіста струдлеві*, *сухарики*, *бішкоти*, *андрути*, *неаполітанки*, *прецельки в чокол*. Товар добірний і дешевий (Д., 1933); *Wholesale Specialties Co., Inc. Продає до крамниць товари з різних країн Європи: цукорки, шоколяди, бомбоньери, андрути під тортів, бішкоти, неаполітанки <...> і багато інших товарів* (Гомін. У., 1959). Переважна більшість таких назв на той час уживалася і в польській мові, хоч етимологічно вони могли походити і з інших мов – німецької, латинської, французької.

АНДРУТ (порівн. п. *andrut* «вафля»): Значення слова *андрут* (перев. *мн.* андрути) зафіксоване лише у «Лексиконі львівському» – «вафля» (ЛЛ, с. 53).

БІШКОПТ (порівн. п. *biszkopt* «бісквіт»). У Сл. Кузелі зафіксована лексема *бішкотт* «фр. тісточко з муки, цукру і яєць» (Сл. Кузелі, с. 44). У ЛЛ подано *бішкотт* у значенні «бісквіт» (ЛЛ, с. 82).

БОМБОН (БОНБОН) (порівн. фр. *bonbon*, рум. *bomboana* «цукерка», п. *bombonierka* «бонбоньєрка, коробка цукерок (для цукерок)»): *Сальмякові бомбони*, *солодкі пастилі і цибулькові бомбони – средства дезинфекційні* (Б., 1906); *Від 1812 року ре-номована Торговля товарів корінних, вин і делікатесів СТЕФАН ГАЙНА <...> полудневі овочі, каравановий чай, чеколяду, какао, десерові бонбони, французські овочі, ярину, сири, консерви, компоти, астраханський кав'яр <...>* (Товариш, 1908). МСБ фіксує два варіанти *бомбон*, *бонбон* «цукерка» (МСБ, с. 34), у ЛЛ подано *бомбон* «цукерка» (ЛЛ, с. 88). Зміст рекламних текстів засвідчує, що вже на початку ХХ ст. цукерки вживалися не лише як ласощі (*десерові бонбони*), а також і як лікувальні, дезінфекційні засоби (*сальмякові, цибулькові бомбони*). Давня назва нашатири – *салом'як* (порівн. п. *salmiak*, нім. *Salmiak* «нашатири») зафіксована в ЕСУМ (5, с. 169), а також у СУМ з маркером *діал.* (IX, с. 20). У сучасній німецькій мові *die Salmiakpastillen* називає м'які цукерки (пастилки), що виготовляються з хлористого амонію (нашатири) і речовини, яка добувається з кореня локриці (солодки, лат. *Glycyrrhiza glabra* L.).

ГЕРБАТНИК (порівн. п. *herbata* «чай»; п. *herbatnik* «печиво»). Слово *гербатник* не зафіксоване в опрацьованих нами лексикографічних працях. Проте ЕСУМ, СУМ і ЛЛ подають твірне до *гербатник* слово: [*гербата*] «чай (рослина і напій)»

(ЕСУМ, 1, с. 497); *гербата, гарбата* з маркером *зах.* «чай» (СУМ, II, с. 53); *гарбата* «чай» (ЛЛ, с. 147).

ПРЕЦЕЛЬКИ, *мн.*, також ПРЕЦЛІ, *мн.* (порівн. п. *precel*, від нім. *Brezel* «прецель») – назва печеного виробу з тіста, подібного до бублика, але не круглої, а особливої форми: «wyrób z ciasta o kształcie zbliżonym do ósemki» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/precel;5481351.html] [виріб з тіста, що формою подібний до вісімки]; «*precel* – wyrób piekarniczy, o kształcie podobnym do cyfry 8, posypany makiem, sezamem bądź solą» [https://pl.wikipedia.org/wiki/Precel] [пекарський виріб, подібний формою до цифри 8, посипаний маком, сезамом (кунжутом) чи сіллю]. Сл. Кузелі фіксує слово *прецель* у значенні «лат. через нім. обаринок, бублик» (Сл. Кузелі, с. 247). У німецьких землях зображення прецеля від початку ХІV ст. було цеховим знаком пекарів; його часто використовують і на сучасних вивісках пекарень та хлібних магазинів [http://www.brezel-baecker.de/brezelgeschichte]. Слово *прецлі* та виготовлення самого виробу здавна поширилися з німецьких земель у слов'янські. У сучасних польських електронних медіа можна знайти чимало інформації про *прецлі* як особливий, традиційний продукт Малопольського воєводства, а саме слово кваліфікують як краківський регіоналізм. Природно, що це слово характерне і для львівського лексикону: *прецель* «крендель; бублик (солений)» (ЛЛ, с. 467).

КОНФІТУРИ, *мн.* (порівн. п. *konfitury*, нім. *die Konfiture* «варення, джем»): *Мід прісний подільський, чистий пчільний до їдження, смаження конфітур, робленя вин овочевих і пр. Поручає Ігнатій Власюк руский купець в Чернівцях уліця Паньська число 35* (Б., 1898). ЕСУМ фіксує запозичене з французької мови (фр. *confiture* – варення) слово *конфітура* «цукерки, ласощі; варення, спеціально виготовлене»; і в ЕСУМ, і в СУМ слово *конфітури* подане з маркером *зах.* у значенні «варення» (ЕСУМ, 2, с. 560; СУМ, IV, с. 274). У Сл. Кузелі *конфітури* – «фр. ягоди або овочі, смажені в цукрі» (Сл. Кузелі, с. 180). МСБ фіксує фонетичні варіанти *конфітури, конфітюри* «джем, варення» (МСБ, с. 182). У формі однини лексема зафіксована в ЛЛ: *конфітура* «варення» (ЛЛ, с. 302).

У вищеподаному рекламному тексті цікавою для сучасного носія української мови і важливою з погляду мовної традиції є номінація харчового продукту *МІД ПРІСНИЙ*. З усіх словників, що були залучені для аналізу лексики рекламних текстів, словосполучення *мід прісний* подає лише «Словник староукраїнської мови»: *мід прісний* «медь: медь пресный, присный медь «натуральний мед» (ССУМ, 1, с. 582). Можна припускати, що ця словосполука вживалася в українському міському койне від найдавніших часів, адже і мед є одним із найдавніших традиційних українських вивізних товарів. На нашу думку, номінативне словосполучення *прісний мед*, а також прикметник *прісний* у фразеологічно зв'язаному значенні «натуральний (про мед)» варто включити до сучасних словників української мови.

У рекламних текстах кін. ХІХ – першої пол. ХХ ст. вживаються два варіанти слова: *мед* і *мід*, у чому можна вбачати вплив розмовно-діалектного мовлення на друковану рекламу: *Мід пчільний з цвітів, найліпше десеровий, пушка 5 кільог. – за 7 корон 25 сотиків* (Б., 1909). Форма *мід* «мед» з маркером *діал.* подана в СУМ в окремій словниковій статті (СУМ, IV, с. 724). У МСБ для цієї форми зафіксовано два значення: *мід* «1) мед, 2) медовий напій» (МСБ, с. 204).

З досліджуваних рекламних текстів можна дізнатися, що в товарному обігу кінця ХІХ – початку ХХ ст. був і *мід в плястрах* «мед у стільниках» (порівн. п. *plastry miodu* «стільники меду», *miod w plastrach* «мед у стільниках»): *Цілком свіжий десерт-*

вий мід гірський в плястрах, рамках. 1 кильо по 2 К (Б., 1903). У МСБ зафіксовано слово **плястра** у значенні «стільник, вошина» (МСБ, с. 268). «У Словнику польської мови» В. Дорошевського подано: **plaster** «3. płat, będący zlepkiem szeregu komórek z wosku, odpowiednio uformowanych przez pszczoły (lub taki zbiornik wykonany sztucznie); płat wosku z miodem» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/plaster;5472535.html]. Мед використовували і для виготовлення напоїв (про це – див. далі).

3. 3. НАЗВИ НАПОЇВ. Предметом реклами були різні напої, серед яких найбільш популярні – т. зв. **питні меди**, інші оздоровчі напої:

МЕД ДО ПИТЯ, МЕД ПИТНИЙ (порівн. п. *miód pitny* «медовий напій, питний мед»): *Задля більшого обороту знижаю ціну старого меду до питя дамового виробу. Сей мід чистий, сичений з чистого меду. Помічний напиток для недокровних (здоровий, як маляга з желізом) і реконвалесцентів* (Б., 1904); **питні меди** – це давній вид напоїв, що виготовлялися з меду, хмелю та інших додатків, порівн.: **мед** «2) легкий хмільний напій, виготовлений з густої солодкої маси, яку бджоли виробляють з нектару квітів; **мед-вино, мед-горілку пити (кружати і т. ін.), нар.-поет.** – бенкетувати, гуляти, розпиваючи різні напої» (СУМ, IV, с. 661–662); значення «медовий напій» для слова *miód* зафіксовано й у словнику В. Дорошевського, порівн.: «2. парój z miodu przasnego z dodatkiem chmelu albo korzeni, poddany fermentacji; *miód sycony* albo *pitny*» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/miod;5451996.html].

МЕД ОВОЧЕВИЙ – «напій, виготовлений із меду та фруктового соку» (порівн. п. *owose*, мн. «фрукти», овосову «фруктовий»): *Знамениті меди питні і меди овочеві домашнього виробу. За чистоту і доброту гарантую* (Б., 1905). В ЕСУМ, окрім значення слова **овоч** «фрукти, овочі», зафіксовано назву **овочівка** «фруктове вино» (ЕСУМ, 4, с. 151). Значення слова **овоч** «плоди садових (рідше лісових) дерев та кущів; фрукти, садовина» СУМ фіксує як рідковживане (СУМ, VI, с. 612). У текстах, поданих у МСБ, прикметник **овочевий** вживається в цьому давньому, проте рідко відтворюваному в сучасній українській мові значенні «фруктовий, плодovий» (МСБ, с. 232).

ЖЕНТИЦЯ (рум. *jintiță* «молочний продукт, виготовлений шляхом повільного нагрівання овечої сироватки»): *...Бернгард Фріст поручає свою реставрацію і комнату для гостей, кутиль, кругольню, павільон, що збудований великим коштом у Виженці коло Вижниць, женциця, кефир, добра кухня і знаменитий харч за дешеву ціну. Що вечора музика в павільоні* (Б., 1898); *В монументальнім закладі купелевім <...> Курації молочні, женцицею і з захованєм діети* (Б., 1899). Запозичене з румунської (рум. *jintiță*) або молдавської (молд. *жинцица*) мови слово **женциця** «осадок сироватки з крупинками овечого сиру» (ЕСУМ, 2, с. 193) у Сл. Кузелі зафіксоване у значенні «рум. сироватка з овечого молока» (Сл. Кузелі, с. 123). Із таким самим значенням слово **женциця** подане в МСБ та, з позначкою *діал.*, у СУМ (МСБ, с. 116; СУМ, II, с. 519).

До рекламаних напоїв належали й алкогольні, напр.:

ОВОЧЕВІ ВИНА, мн. у значенні «плодово-ягідні вина» (порівн. п. *owos* «плід», *owose*, мн. «фрукти»): *«Центросоюз» Союз хліборобських окружних і повітових торговельних союзів (кооператив) <...> Виріб овочевих вин і соків* (СГ, 1943) (про значення слова **овочевий** уже йшлося вище).

РОЗАЛІС (порівн. п. *rosolis* «солодка горілка»): *Товари корінні і віктуальні, що лише потрібно для кухні і дому. Розаліси і пр[оче]. Чай порошковий, висівки з найлучших чаїв* (Б., 1904); У Сл. Кузелі подана форма **розоліс** – *іт.* солоджена горілка»

(Сл. Кузелі, с. 267); порівн. у польській мові: **rosolis** «słodka wódka sporządzana w Turcji i we Włoszech z pewnego gatunku róż; słodka wódka; likier» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/rosolis;5490542.html]. У МСБ зафіксована форма **розаліс** (МСБ, с. 316).

У досліджуваних текстах рекламували різні сорти пива, окремі з яких досі популярні у споживачів:

ЛЄГЕР (порівн. п. *lager*, від нім. *Lagerbier* «пиво, яке дозріває при зберіганні»): *Отворив каварню театральну, котру заосмотрив в окоцімске пиво, бочкове і фляшкове, легер і експортне пиво, знамениту кухню, як також у молдавські і иньші натур[альні] вина* (Б., 1904); **ПИВО-ЛЕЖАК** (порівн. п. *leżak* «витримане пиво»): *У нашім паровім browари (перше Гебля), устроснім після найновішої системи, вже почали спускати вишинкове пиво <...> Небавом будемо могли оголосити, що зачнемо спускати пиво-лежак в бочівки і фляшки* (Б., 1895); германізм **lager** уживався і в українській, і в польській мовах: «piwo przeznaczone do leżakowania» [https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/lager;3930055.html], кальками з цієї назви були: п. **leżak** – «w piwowarstwie: piwo sklarowane przez odstanie, wyleżanie, wystawę» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/leżak;5446535.html]; укр. **лежак**; у МСБ зафіксовані обидва слова: **легер** і **лежак** (МСБ, с. 190).

МАРЦЕВЕ ПИВО (порівн. нім. *der Märzbier, Märzenbier*, п. *marcowe piwo* «безрезневе пиво»): *Головний склад цісарського експортного і марцевого пива, як також порттеру* (Б., 1900). У МСБ фіксує слово **марцевий** у значенні «безрезневий – сорт пива» (МСБ, с. 199). СУМ подає слова **марець** «заст. березень» (СУМ, IV, с. 626), **марцевий** «заст. прикм. до марець» (СУМ, IV, с. 634), проте не фіксує номінативного словосполучення як назви сорту пива; у словнику В. Дорошевського словосполучення **marcowe piwo** зафіксоване: «gatunek piwa domowego o gorszej fermentacji» [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/marcowy;-5449530.html].

ПОРТЕР (порівн. нім. *der Porter, Porterbier* «портер, сорт пива»). У Сл. Кузелі це слово зафіксоване як запозичення з англійської мови: «англ. міцне (чорне і густе) пиво» (Сл. Кузелі, с. 243). Таку саму етимологію подає й ЕСУМ (4, с. 529). У МСБ **портер** має загальне тлумачення – «сорт пива» (МСБ, с. 280), у СУМ – більш конкретне: «сорт міцного гіркуватого чорного пива» (СУМ, VII, с. 290).

Висновки. Рекламні тексти потрібно розглядати як необхідну джерельну базу для вивчення кількісних та якісних характеристик тематичної групи назв продуктів харчування, а також – для лексикографічної фіксації таких назв. Оскільки рекламні оголошення цього періоду друковані переважно в західноукраїнській та діаспорній періодиці, то тематична група назв продуктів харчування заслуговує більш докладного аналізу в контексті дослідження західноукраїнського міського койне кінця XIX – першої половини XX ст.

У складі лексики на позначення продуктів харчування, уживаної в українській рекламі досліджуваного періоду, є значна кількість запозичень із німецької, польської, латинської, румунської, італійської, французької мов. Посередницьку роль у засвоєнні запозичень виконували німецька і польська мови.

Майже в усіх залучених для аналізу лексикографічних джерелах зафіксовано слова **женциця, кав'яр, конфітури, муштарда, олива, портер, риж**, що може свідчити про давню традицію їх уживання в українській мові – як на рівні територіальних діалектів, так і в міському койне. Ті самі назви можуть виступати в різних графічних варіантах, оскільки в досліджуваний період

норми правопису української мови були ще не усталені й написання слова могло відображати варіантність його вимови.

Вважаємо, що проаналізовані лексеми, зафіксовані в рекламних текстах кінця XIX – першої половини XX ст., можуть бути використані для укладання спеціальних словників різного типу – тематичних; стилістичних (зокрема, словників української реклами); історичних (зокрема, словника західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.) тощо.

Література:

1. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія. Іст.-етнографічне дослідження / АН УССР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. Київ: Наук. думка, 1977. 156 с.
2. Боренько Н.В. Поліський хліб: обрядові дії, правила і заборони. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Харків, 2017. Вип. 24. С. 75–90.
3. Борис Л.М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках: дис. ... канд. філологічних наук, спец.: 10.02.01. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2015. 330 с.
4. Ганудель З. Народні страви і напої: лексика українських говорів Східної Слобаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
5. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001. 466 с.
6. Загнітко Н.Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011. 453 с.
7. Плюта О.П. Українська кухня як феномен побутової культури: до історіографії питання. Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 16. С. 59–64.
8. Порожнюк А.Л. Лексико-семантична динаміка в системі номінації їжі та питва. Записки з українського мовознавства. Одеса, 2003. Вип. 12. С. 69–74.
9. Різник В.П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2017. 370 с.
10. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Ч. 1: Матеріали до словника. Чернівці: Рута, 2000. 408 с.
11. Ткач Л.О., Прокопова А.Ю., Англізи в українських рекламних текстах кін. XIX – першої пол. XX ст.: матеріали до словника. Лінгвістика. Старобільськ, 2016. № 2. С. 15–47.
12. Турчин Є.Д. Назви їжі на Східному Поліссі. Львів, 2012. 347 с.
13. Струганець Л.В. Назви продуктів харчування у нормативних словниках української мови. Культурна слова. Київ, 2001. Вип. 57–58. С. 65–72.
14. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарг. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
15. Яценко С.А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємільчинського району Житомирської області. Волинь – Житомирщина. Житомир, 2010. № 22 (2). С. 317–327.

Лексикографічні джерела:

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред.-кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 1: А–Г / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. Київ: Наук. думка, 1982. 632 с.; Т. 2: Д–Копці / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. 1985. 572 с.; Т. 3: Кора–М / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. 1989. 552 с.; Т. 4: Н–П / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. 2003. 656 с.; Т. 5: Р–Т / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. 2006. 704 с.; Т. 6: У–Я / Уклад. Г.П. Півторак та ін.. 2012. 568 с.

Сл. БГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

Сл. Кузелі – Словар чужих слів (12.000 слів чужого походження в українській мові) / Зібрані Д.З. Кузеля, М. Чайковський; зред. Д.З. Кузеля. Чернівці, 1910. 368 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: У 2 т. / Укл.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І.М. Керницький, Л.М. Полюга, Р.Й. Керста, М.Л. Худаш. Київ: Наук. думка, 1977–1978. Т. 2: П–Ф. 592 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. – Київ: Наук. думка, 1970–1980.

СЧС – Словник чужомовних слів / Ред. Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохоменко М.; вид. 2-ге. Нью-Йорк: Вид-во М. Борецького, 1955. 532 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

АР – Календар для американських русинів на рік 1909. Нью-Йорк, 1909. 191 с.

Б. – Буковина: газета. Чернівці [річні підшивки за 1886, 1895–1899, 1900, 1903–1906, 1909 pp].

Гомін У. – Календар «Гомону України» на 1959 рік. Торонто, 1959. 240 с.

Д. – Дніпро: календар-альманах на звичайний рік 1933. Львів, 1933. 120 с.

СГ – Ілюстрований господарський календар «Сільський господар»: календар красового господарського т-ва «Сільський господар» на звичайний рік 1943. Львів, 1943. 174 с.

Товариш – Товариш: Народний календар на рік звичайний 1909. Чернівці, 1908. 322 с.

ЧК – Червона калина: історичний календар-альманах на 1938 рік. Львів, 1937. 162 с.

Закутня А. Ю. Названия продуктов питания в текстах украинской рекламы конца XIX – первой половины XX в.

Статья посвящена изучению функционирования названий продуктов питания как особого сегмента лексического фонда языка и важного элемента материальной и духовной культуры. Источниками исследования послужили тексты украинской печатной рекламы кон. XIX – первой пол. XX в. Лингвистический анализ более 50 слов и словосочетаний для обозначения названий продуктов питания, блюд и напитков выполнен с привлечением материалов украинской лексикографии XX в. и с учетом перспектив дальнейшей фиксации таких названий в словарях специального типа.

Ключевые слова: названия продуктов питания в украинском языке, рекламные тексты на украинском языке, история украинского литературного языка в период конца XIX – первой половины XX в., украинская лексикография.

Zakutnia A. Names of food products in the texts of Ukrainian advertisements of the end of the XIXth – the first half of the XXth century

The article deals with the research of the functioning of the names of food as a special segment of the lexical language fund and an important element of material and spiritual culture. The source of the research is advertising texts published in Ukrainian periodicals of the end of the XIXth – the first half of the XXth century. The linguistic analysis over 50 words and word combinations, that denote the names of food products, dishes and drinks, is carried out according to different genres of Ukrainian lexicography of the XXth century with perspective of fixation in a special dictionaries of different types.

Key words: names of food in the Ukrainian language, advertising texts in Ukrainian, history of the Ukrainian literary language during the late XIXth – the first half of the XXth century, Ukrainian lexicography.

Назви продуктів харчування у реєстрах української лексикографії ХХ ст.

№	Слово / варіант слова / дериват	Сл. Кузелі 1910	СЧС 1932	МСБ 2000	ЛЛ 2009	ЕСУМ 1982 – 2012	СУМ 1970 – 1980
1.	Андрут	–	–	–	■	–	–
2.	Бішкок	■	–	–	–	–	–
	Бішконт	–	–	–	■	–	–
	Бісквіт	–	–	–	–	–	■
3.	Бобок	–	–	–	–	■	–
	Бобки	–	–	–	–	■	–
	Бобкове листя	–	–	■	■	–	–
	Бібкове листя	–	–	–	■	–	–
	Бобковий	–	–	■	–	■	–
4.	Бомбон	–	–	■	■	–	–
	Бонбон	■	■	■	–	–	–
5.	Бриндза	–	■	–	–	–	■
	Бриндзя	■	–	–	–	–	–
	Бринза	–	–	–	–	–	■
6.	Вікт	■	■	■	■	–	–
	Віктуали	■	■	■	–	–	–
	Віктуальні товари	–	–	■	–	–	–
7.	Гарбата	–	–	–	■	–	■
	Гербата	–	–	–	–	■	■
8.	Жентиця	■	■	■	–	■	■
9.	Імбер	–	■	–	–	–	–
	Імбир	–	–	–	–	■	■
	Імбір	■	–	–	–	–	–
	Інбір	■	–	–	–	–	–
10.	Кав'яр	■	■	■	■	■	■
11.	Конфігура	–	–	–	■	■	–
	Конфігури	■	■	■	–	■	■
	Конфітюри	–	–	■	–	–	–
12.	Лежак	–	–	■	–	–	–
	Легер	–	■	■	–	–	–
13.	Марцевий	–	–	■	–	–	■
	Марцеве пиво	–	–	■	–	–	–
14.	Мигдаль	–	■	–	–	■	■
	Мігдалки	–	–	–	■	–	–
	Мігдалок	–	–	–	■	–	–
	Мікдал	■	–	–	–	–	–
15.	Мед	–	–	–	–	■	–
	Мід	–	–	■	–	■	■
	Мід прісний	–	–	–	–	–	–
16.	Москалик у знач. «дрібний оселедець; хамса»	–	–	–	■	–	–
	Москаль у знач. «дрібний оселедець; хамса»	–	–	–	–	■	–
17.	Мушгарда	■	■	■	■	■	■
18.	Овоч у знач. «фрукти»	–	–	–	–	■	■
	Овочевий у знач. «фруктовий»	–	–	■	–	–	–
19.	Олива у знач. «соняшникова олія»	–	–	–	–	–	–
		■	■	–	■	■	■
20.	Плястра	■	–	–	–	–	–
21.	Портер	■	■	■	–	■	■
22.	Прецель	■	–	–	■	–	–
23.	Риж	–	■	■	■	■	■
	Рис	–	–	–	–	–	■
24.	Розаліс	–	–	■	–	–	–
	Розоліс	■	–	–	–	–	–
25.	Фіга	–	–	–	–	■	■
	Фіга	■	■	–	–	–	–

■ – позначає наявність слова, форми слова чи деривата в реєстрі словника